

Seleucia

Sayı XIII - 2023

Olba Kazısı Serisi

Seleucia XIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, belirtilen yazım kurallarına uygunsayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia yayınına devretmiş sayılır. Seleucia kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı IV - 2014'den itibaren TR Dizin Ulakbim'de ve 2021'den itibaren Erih Plus'ta taranmaktadır.

<http://www.seleuciadergisi.com>

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret Yegül
Yavuz Yeğin
Murat Özyıldırım (Baş Editör)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efruniye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Harun Taşkiran
Prof. Dr. Mehmet Tekocak
Prof. Dr. Ceren Ünal
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Erkan Alkaç
Doç. Dr. Sabri Arıcı
Doç. Dr. Fiğen Çevirici Coşkun
Doç. Dr. Merih Ereke
Doç. Dr. Kasım Oyarçın
Doç. Dr. Fikret Özbay
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Doç. Dr. Yavuz Yeğin
Dr. Öğr. Üyesi Safiye Aydın
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Vujadin Ivanisevic
Dr. Murat Özyıldırım

Seleucia

Olba Kazısı Serisi

Sayı: XIII

Yıl: 2023

ISSN: 2148-4120

ISBN: 978-625-6925-19-9

Yazışma Adresi

Dr. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
Çiftlikköy Kampüsü, 33343 Mersin - Türkiye.
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E-posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Yayının Adı: Seleucia (Dergi)

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Yayın Şekli: Yıllık - Türkçe ve İngilizce.

Yayın Sahibi: Bilgin Kültür Sanat Org. Yay. Bas.

Dağ. Paz. Gıd. İnş. San ve Tic. Ltd. Şti. adına
Engin Devrez

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Engin Devrez

Yayının İdare Adresi: Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.

Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara.

Tel: 0312 419 85 67

Sertifika no: 20193

www.bilginkultursanat.com

e-mail: bilginkultursanat@gmail.com

Baskı

Bizim Dijital Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Serhat Mahallesi, Uzuncağı Caddesi 1128. Sok.,
No: 6, Ostim / Ankara
Tel: 0312 341 0005
Matbaa Sertifika No: 41356

Teknik Düzenleme

Arş. Gör. Burak Erdem

Dağıtım

Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.

Selanik 2 Cad. 68/4 Kızılay - Ankara.

Tel: 0312 419 85 67

Seleucia | Sayı XIII | Mayıs 2023

Olba Kazılarında Harpokrates Betimli
Cam Pendant

*Glass Harpocrates Pendant from Olba
Excavations*

Emel Erten - Yavuz Yeğin
9

Anemurium Son Dönem Kazılarında
Ortaya Çıkarılan A ve B Yapıları Üzerine
Bir Değerlendirme

*An Assessment on Buildings A and B which
Revealed in Last Period Excavations at
Anemurium*

Zafer Korkmaz – Mehmet Tekocak
21

Constantinopolis Territoriumundan
Ele Geçen Bir Grup Yazılı ve Mühürlü
Seramik

*A Group of Pottery with Graffiti and
Stamps from Constantinople's Territorium*

Ülkü Kara
43

Kelenderis Odeionu Kazılarında Ele
Geçen Geç Roma D Seramikleri
*Late Roman D Ware from the Excavations
of the Odeon of Kelenderis*

Işık Adak Adıbelli
59

Eskiçağ Camcılığında Mozaik Tekniği ve
Olba Kazılarında Millefiori ve Reticella
Camlar

*Mosaic Technique in Ancient Glassworking
and Millefiori and Reticella Glass from Olba
Excavations*

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak
87

Parion'dan Bir Grup Özel Masa
Amphorası

*A Group of Exclusive Table Amphorae from
Parion*

İsmail Akkaş
101

Topaklı Höyük (1967-1974 Yılları)
Kazılarında Tespit Edilen Meme Aplikeli
Amphoralar

*Breast Applique Amphoras Detected at the
Excavations of Topaklı Höyük (1967-1974
Years)*

Emine Köker Gökçe
121

PRAEFATIO

Seleucia editörleri, cumhuriyetimizin yüzüncü yılını kutladığımız 2023 yılında dergimizin on üçüncü sayısını sizlerle paylaşmaktan mutluluk duyarlar. Ulu Önder Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin birer yurttaşı ve ülkenin geçmişini, Eski Çağ uygarlıklarını inceleyen bilim insanları olarak cumhuriyetimizin sonsuza dek yaşamasını gönülden dilerler.

Seleucia'nın bu sayısında da okurlarımızın karşısına yine seçkin içeriklere sahip daha çok cam ve seramik çalışmalarıyla ilgili olan yedi makale ile çıkmaktayız. Bunlardan ikisi, öncelik verdiğimiz Olba kazıları cam buluntularıyla ilgilidir. Bunlardan Harpokrates betimli cam pendantın ele alındığı çalışma, türünün Anadolu'da saptanmış tek örneği olması bakımından önem taşımaktadır. Diğer iki makale, Dağlık Cilicia'daki merkezler olan Anemurium ve Kelenderis kazılarında gelen sonuçlar konusundadır. Constantinopolis Territoriumu'ndan gelen bir grup graffiti ve damgalı seramik buluntunun incelendiği makale ile Troas Bölgesi'ndeki Parion'da yapılan kazılarda bulunan amphoraların Eski Çağ'da seramik konusunda çalışan arkeologların ilgilerini çekeceğinden eminiz. Bu sayıda yer alan son makale ise Nevşehir Topaklı Höyük buluntusu olan ve Geç Demir Çağı ile Hellenistik Dönem'e tarihlenen meme aplikeli amphoraları ele almaktadır.

Dergimizin yayın hayatına katıldığı on yılı aşkın süre zarfında Eski Çağ kültürleri ve dilleri konusunda nice değerli çalışmalarını on yılı aşkın bir süredir olduğu gibi bu sayıda da bizlerle paylaşan tüm yazarlarımıza şükranlarımızı sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Doç. Dr. Yavuz Yeğin

Dr. Murat Özyıldırım (Baş Editör)

PREFACE

The Editors are proud to present the thirteenth issue of *Seleucia* on the hundredth anniversary of the Turkish Republic. As citizens of the Republic founded by our great leader Atatürk and of scholars doing research on the past civilizations of the country, we wish our Republic to live forever.

In this issue, we would like to share seven articles studying ancient glass and pottery. Two are on the glass finds from Olba excavations, including one on the glass pendant depicting Harpocrates which is important as the only known example of its type from Asia Minor. Two other articles are on the finds of the excavations in Rough Cilicia in Anemurium and Kelenderis. Another article examine a group of pottery finds with graffiti and stamps from Constantinople's territorium. Archaeologists working on ancient pottery will be interested in the article on a group of exclusive table amphorae from Parion in Troas as well as another article on the Late Iron Age or Hellenistic amphoras with applique decoration from the excavations in Topaklı Höyük in Nevşehir, Avanos.

We wish to thank our contributors who shared their works on the ancient cultures and languages in *Seleucia* not only in this issue and all contributions over the last ten years.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Assoc. Prof. Dr. Yavuz Yeğin

Dr. Murat Özyıldırım (Editor in Chief)

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto baş harfleri büyük harf, metin ve kaynakça 10 punto, dipnotlar 9 punto ile yazılmalıdır. Sayfa sayısı, kaynakça dâhil en çok on sayfa olmalıdır. Müze, kazı, yüzey araştırması malzemelerinin yayın izinleri, makale ile birlikte yollanmalıdır. Kitap tanıtımları, üç sayfayı geçmemelidir. Çalışmada ara başlık varsa bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında, 9 punto, iki yüz sözcüğü geçmemelidir. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir. Doktora ve yüksek lisans tezlerinden oluşturulan makaleler, yayına kabul edilmemektedir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır. Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Levha sayısı her makalede 10 adet ile kısıtlıdır.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. The number of pages of each article should not be longer than ten pages, including the bibliography. If the study is on some material/materials from a museum or an excavation, the permission for publication should be submitted together with the article. The book reviews should not be longer than three pages. If there are sub-titles, the headings should be written bold with small letters. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the heading of the article, should be size of 9 points and minimum count of words should be 200. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”. The articles produced out of master’s theses or doctoral dissertations will not be accepted for publication.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows: Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given. The number of figures for each article is limited to 10.

Eskiçağ Camcılığında Mozaik Tekniği ve Olba Kazılarında Millefiori ve Reticella Camlar

Emel Erten* – Emine Akkuş Koçak**

Öz

Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nin seçkin lüks cam eser grupları içinde yer alan polykrom, mozaik tekniğinde yapılmış cam vazolarına “millefiori” (İtalyanca “binçiçek”); yine benzer bir yöntemle üretilen, dantel görünümlü bezemelere sahip vazolara ise “reticella” (İtalyanca “ağ – örgü”) adı verilmektedir. Bu eserler, aslında camcılıkta Tunç Çağı'ndan başlayarak uygulama alanı bulan cam mozaik tekniğinin ürünleridir. İtalya'daki Canosa Grubu ve Yunanistan'da Antikythera Batığı eserleri arasında millefiori ve reticella cam vazo örnekleri bulunmaktadır. Bu eserlerin Alexandria veya İtalya'da üretilmekte oldukları önerilmektedir. Söz konusu lüks cam vazolara ait bazı parçaların cam sanatının bu son derece seçkin ürünlerinin Kilikia'daki bir dağ yerleşimine ulaşarak, Olba'da saptanması, onların oldukça geniş bir yayılıma sahip olduklarını göstermektedir. Öte yandan, eğer bu eserler İtalya'da üretilmekte iseler, kentnin diğer arkeolojik verilere de dayanan Erken İmparatorluk Dönemi'nde İtalya ile olan doğrudan ilişkilerini de yansıtması bakımından önem taşımaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Cilicia, Olba, Eskiçağda Cam, Mozaik Cam, Millefiori, Reticella.

Mosaic Technique in Ancient Glassworking and Millefiori and Reticella Glass from Olba Excavations

Abstract

“Millefiori” (“thousand flowers” in Italian) and “Reticella” (“net,” “lace” in Italian) are the terms used for specific luxury glassware products of the Hellenistic and Early Imperial Period. These mosaic glass vessels derive from a tradition rooted in the earliest phases of glassworking starting from the Bronze Age. Millefiori and reticella glass vessels are among the sophisticated objects

* Prof. Dr. Emel Erten, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Emniyet Mahallesi, Abant 1 cad., Yenimahalle/Ankara, Türkiye.

E-posta: emel.erten@hbv.edu.tr Orcid no: 0000-0002-3295-3610.

** Arş. Gör. Dr. Emine Akkuş Koçak, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Erdoğan Akdağ Kampüsü, Atatürk Yolu 7. km, Merkez/Yozgat, Türkiye.

E-posta: emine.akkus1982@gmail.com Orcid no: 0000-0001-7365-0029.

of the Canosa grave groups from Italy and the Antikythera shipwreck from Greece. Alexandria or Italy have been suggested as possible production centers of these luxury items. The fact that they were recorded at Olba, a remote town in Rough Cilicia indicates their wide distribution in the ancient world. If the suggestion that they were produced in Italy is true, their presence is an important indicator of direct relationships between Olba and Italy as corroborated by other archaeological evidence.

Keywords: Rough Cilicia, Olba, Ancient Glass, Mosaic Glass, Millefiori, Reticella.

Giriş

Roma dünyasında MÖ 1. yüzyılda cam üfleme tekniğinin geliştirilmesi ve bunun hızla geniş uygulama alanı bularak yaygınlaşması sayesinde cam, artık pahalı ve sadece varlıklı kimselerin sahip olabildikleri, kullanabildikleri bir ürün olmaktan çıkar. Üfleme tekniği ile unguentarium, bardak, şişe gibi basit ve süslemesiz, monokrom cam vazo formlarının artık seri üretimi yapılabilmekte; bunlara yaşamın her alanında sıradan insanlar erişebilmekte; mezarlara bırakılan ölü hediyeleri içinde başta sade ve süslemesiz unguentarium'lar olmak üzere sıklıkla üfleme cam vazolar yer almaktadır.

Öte yandan, aynı süreçte (Hellenistik – Erken Roma İmparatorluk Dönemi) kalıba bastırma tekniğiyle yapılmış tipik, monokrom cam kâseleri (oluklu, kaburgalı ve çizgisel kesmeli kâseler)¹, başta Akdeniz havzası ülkeleri olmak üzere geniş yayılım göstermekte; Suriye-Filistin bölgesinde ya da farklı coğrafyalarda ve büyük miktarlarda üretildikleri, yaygın kullanım gördükleri anlaşılmaktadır².

Yukarıda belirtilen genel çerçeve içinde, Hellenistik Dönem sonları ile Erken Roma İmparatorluk Dönemi başlarında, üfleme tekniğinin ürünleri ve geleneksel Hellenistik Dönem kâseleri dışında kalan; son derece seçkin, yapımları özen, emek, sanatsal yetkinlik isteyen cam vazolar da bulunmaktadır. Birer sanat eseri niteliğindeki bu cam eserlere, diğer lüks ürünlerin de (madeni, taş eserler, takılar, seramikler, vb.) bir araya geldiği buluntu gruplarında rastlanmaktadır. Kökleri binyıllardır süregelen Akdeniz cam geleneğine dayanan çok renkli “millefiori” (İtalyanca binçiçek) ve “reticella” (İtalyanca ağ, örgü) mozaik cam vazolar, dönemin seçkin cam gruplarını oluşturmakta ve lüks tüketim malları olarak nitelenmektedirler.

Olba gibi Dağlık Kilikia'nın karasal kesiminde yer alan, imparatorluk merkezinden uzaktaki bir taşra yerleşim biriminde bu lüks cam eserlere ait bazı örneklerle rastlanması dikkat çekicidir. Çalışmamızın amacı, Olba kazılarında ele geçen millefiori ve reticella camları

1 Söz konusu sınıflama D. F. Grose tarafından Tel Anafa cam kâse buluntuları esas alınarak yapılmıştır: Grose 1979, 54-67; Daha sonra buna bazı eklemeler yapılmış ise de, adı geçen sınıflama ana hatlarıyla halen geçerliliğini korumaktadır. Söz konusu tasnif ve bu konudaki önerilerle ilgili olarak bkz. Erten – Akkuş Koçak 2019, 48-49.

2 Erten – Akkuş Koçak 2019, 47-48.

tanıtmanın yanısıra, eskiçağ cam sanatının Tunç Çağı'na dek uzanan geleneğini yansıtan mozaik cam yapıtların kökenleri, üretim teknikleri ve gösterdikleri yayılım konusunda da bilgiler vermektir.

Mozaik Cam Vazolar: Tunç Çağı'nın Ön Örnekleri:

Eskiçağ camcılığında çok renkli, mozaik cam tekniğinin geçmişi Tunç Çağı'na dayanır. Bu tekniğin MÖ 15. yüzyılda icat edildiği belirlenmekte ve en erken tarihli örnekleri, tarihin ilk cam endüstrisinin merkezi sayılan Hurri-Mitanni bölgesinde saptanmaktadır³. Tunç Çağı'nın ilk cam vazolarının yapımında kullanılan iç kalıp tekniğinin geliştirilmesinden kısa bir süre sonra bardakların, kadehlerin, kâselerin ya da cam levhaların yapımında mozaik tekniğinin uygulamalarına da başlanır⁴. Bu tekniğin temelinde cam çubuklardan kesilen küçük parçalardan vazonun oluşturulması bulunmaktadır. Mozaik cam vazoların bu erken örneklerinin yapımında genellikle tek renkli ve opak cam çubuklar, kullanılmaktadır⁵. Kırmızı, sarı, mavi, beyaz gibi renklerdeki opak camdan silindirik çubuklardan yuvarlak kesitli parçalar kesilmektedir. Bir görüşe göre, bu parçalar önce bir kalıbın üzerine dizilmekte, sonra ısıtılarak hafif eriyip, parçaların birebirlerine nüfuz etmeleri sağlanmaktadır. Parçaların kalıba dizilmesi sırasında onları bir arada tutmak için zift kullanıldığı, bazı cam parçalarının iç kısımlarında zift izlerine rastlanmasına dayanılarak önerilmektedir⁶. Bir diğer görüş ise, cam çubuklardan kesilen parçaların çok-parçalı kalıplara dökülerek, istenen mozaik bezemeli vazo formunun elde edildiği yönündedir⁷.

Tunç Çağı camcılığında Hurri-Mitanni bölgesinde yer alan Nuzi, çeşitli form ve dekorasyona sahip cam buluntular vermesiyle öne çıkar. Bu kapsamda Nuzi buluntuları arasında biri kâse, diğeri kadeh olmak üzere iki mozaik cam örneği bulunmaktadır⁸. Aynı bölgede, Musul yakınlarında bir diğer merkez olan Tell al Rimah buluntuları arasında da Nuzi örneklerine benzeyen mozaik cam bardaklar vardır⁹. Bu zigzag bezemeli mozaik vazo örneklerinden Tell al Rimah kazı raporlarında söz edilmekte¹⁰; yine Tell al Rimah buluntusu

3 Barag 1985, 36-37.

4 Grose 1989, 47.

5 Tunç çağı mozaik cam vazolarında genel olarak monokrom çubuklardan kesilen parçalar kullanılmakla birlikte, çok renkli çubukların kullanıldığı örneklerden de söz edilmektedir. Örneğin, Aqar Quf'ta çok renkli cam çubukların kullanıldığı, aynı çubukta konsantrik olarak mavi, kırmızı ve beyaz renklerin yer aldığı parçalarla vazonun oluşturulduğu söylenmektedir: Harden 1969, 50-51, fig.2. Bu buluntu, MÖ 13. yüzyıla tarihlenmekte; ayrıca Assur'da ele geçen bir mozaik cam kâse parçasında da çok renkli cam çubuk uygulaması saptanmaktadır: Stern- Schlick-Nolte 1994, 63-64, fig.98.

6 Stern – Schlick-Nolte 1994, 46.

7 Grose 1989, 32, 47, Fig. 6.

8 Barag 1970, 137, 139-140, no. 14-15, fig. 13, 14 A-B.

9 von Saldern 1966, 18-19.

10 Carter 1965, 56-57, fig.9; Oates 1966, 127, n.9; Tell al Rimah Tunç Çağı cam buluntuları konusunda bir değerlendirme için bkz. Barag 1970, 145.

olan benzer bir bardağa ait parçalar British Museum koleksiyonunda¹¹; diğer bir örnek ise Ashmolean Museum koleksiyonunda yer almaktadır¹². Assur kenti de Tunç Çağı'nda, MÖ 13. yüzyıla tarihlenen mozaik cam vazo ve plakalara ait parçaların ele geçtiği merkezler arasında sayılmaktadır¹³. Mezopotamya'da daha güneyde Bağdat yakınlarındaki Aqar Quf (Dur Kurigalzu) Tunç Çağı mozaik cam vazo buluntuları veren bir diğer merkezdir. Buradaki kraliyet sarayı kazılarında ele geçen mozaik cam kâseler ve plakaların bazılarında figürlü sahneler de yer almakta ve bunlar MÖ 13. yüzyıl tabakalarında saptanmaktadır¹⁴.

Mezopotamya dışında Tunç Çağı mozaik cam buluntular veren bir merkez ise kuzeybatı İran'daki Marlik'tir. Burada bulunan cam bardakla ilgili olarak yapılan değerlendirmede kırmızı, mavi ve beyaz cam çubuklardan kesilen parçaların bir iç-çekirdek üzerine dizilmesiyle oluşturulan vazunun teknik açıdan Tell al Rimah ve Aqar Quf camlarına benzediği belirtilmekte; kazı verileri uyarınca eser MÖ 1200-1000 yıllarına tarihlenmektedir¹⁵.

Mozaik cam vazo yapımı sadece yukarıda belirtilen bölgelerle sınırlı kalmamakta, Tunç Çağı camcılığında cam hammadde üretiminin yanında göz alıcı cam yapıtlarıyla tanınan Mısır'da da sayıları az da olsa bu tekniğin uygulamalarına rastlanmaktadır¹⁶.

Demir Çağı:

Tunç Çağı uygarlıklarının yıkılışı ile ortaya çıkan ve "Karanlık Çağ" olarak adlandırılan duraklama süreci sonrasında, Suriye-Filistin bölgesinde Demir Çağı içinde, MÖ 900'den başlayarak camdan yapılmış eserler de dâhil olmak üzere çeşitli yapıtların ve malların üretiminde bir hareketlenme ve canlanma yaşanır. Bu kapsamda cam kakmalı fildişi levhalar, döküm tekniğinde monokrom vazolar ve iç kalıp tekniğinde alabastron, örnekleri üretilmeye başlanır. Bu aşamada geçerli olan çubuğa sarma tekniğinde ise "kohl tube" olarak adlandırılan ince uzun, tüp biçimli sürmedenlikler yapılır¹⁷. Ancak, konumuz bakımından önemli olan, aynı süreçte döküm mozaik cam tekniğinin MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda yeniden uygulama alanı bulmasıdır. Tunç Çağı'nda olduğu gibi bunların yapımında da renkli cam çubuklardan kesilen parçalar kullanılmakta, dönemi yansıtan yapıtlar olan mobilya dekorasyonunda fildişi veya bronz yuvalar içine yerleştirilen çok renkli cam parçalar kullanılmaktadır¹⁸. Önceleri mozaik tekniğinde yapılmış cam vazolara Demir Çağı'nda çok az rastlandığı düşünülmekteyken¹⁹;

11 Barag 1985, 40, no.4, fig.1, pl.A.4.

12 Harden 1969, 47, fig.1.

13 Grose 1989, 47.

14 Grose 1989, 47.

15 von Saldern 1966, 17.

16 Grose 1989, 51, Fig.25.

17 Grose 1989, 73-80.

18 Bu mobilya parçaları Nimrud, Megiddo, Samaria ve özellikle de Kuzey Suriye'deli Arslan Taş'ta saptanmaktadır: Grose 1989, 76.

19 Grose 1989, 76.

son yıllarda yapılan çalışmalar, bazı yeni örneklerin varlığını ortaya koymaktadır²⁰. Eskiden beri tanınan bir örnek, Assur kentinde bir mezarda bulunan ve MÖ 7. ve 5. yüzyıllar gibi geniş bir zaman aralığına tarihlenen yeşil ve beyaz baklava süslemeli mozaik cam kâsedir. Bu baklavaların ortasında oluşan dört köşeli yıldız biçimli alanların merkezinde ise koyu renk noktalar bulunmakta; böylece gösterişli bir mozaik dekorasyon ortaya çıkmaktadır²¹. Ancak, bu eserle ilgili tarihleme tartışmalı görünmekte, izlediği Tunç Çağı geleneği nedeniyle daha erken tarihli olabileceği de önerilmektedir²². Ancak, Assur'dan gelen başka mozaik cam kâse ve vazo parçalarının da bulunması ve bunların Orta ya da Yeni Assur Dönemi'ne tarihlenmeleri²³, kentte süregelen mozaik cam geleneğini yansıtmakta; bu tekniğin sadece vazo yapımında değil, aynı zamanda cam tuğla yapımında da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Demir Çağı mozaik cam yapıtları söz konusu olduğunda öne çıkan bir merkez de İran'daki Hasanlu'dur. Burada bulunan üç cam mozaik bardak figürlü sahnelere sahip olmalarıyla özgün nitelikte sayılmakta ve mozaik cam sanatında ayrıcalıklı bir yere sahip bulunmaktadırlar²⁴. Bu eserler her ne kadar Hasanlu'da MÖ dokuzuncu yüzyıla tarihlenen bir kültür katında (bir tapınak olabileceği de önerilen Yanık Bina II, Oda 7) ele geçmiş olsalar bile²⁵, teknik ve stilistik açıdan kökenlerinin Tunç Çağı Mezopotamya mozaik camlarına dayandığı belirlenmekte²⁶ ve Tunç Çağı'nın (MÖ 13. yüzyılın) Mezopotamya mozaik camlarıyla bağlantılı eserler olarak değerlendirilmektedirler²⁷. Hatta bunların MÖ 2. binyıl sonlarına ait Babil – Kassit üretimleri olabilecekleri yönünde öneriler de bulunmaktadır²⁸.

Hellenistik – Erken Roma İmparatorluk Dönemi: Millefiori ve Reticella Camlar:

Hellenistik – Erken Roma İmparatorluk Dönemi cam sanatında her biri özgün sanat yapıtı niteliğindeki, üretimi büyük ustalık ve özen isteyen vazo grupları ortaya çıkar. Bu aşamada, camcılığın en erken evrelerinin yaşandığı Tunç Çağı'ndan beri tanınan mozaik camlar (elbette ki teknik ve görsel değişime uğramış halde) yeniden ortaya çıkmakta ve çok renkli, canlı görünümüleriyle adı geçen cam vazolar “millefiori” veya “reticella” adları ile tanınmaktadırlar. “Millefiori” adının eskiçağ mozaik cam vazolarının kopyalarını üreten Venedikli cam ustaları tarafından ilk kez 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başlarında kullanıldıktan sonra; çok renkli, mozaik camları tanımlayan genel bir terim haline gelir. “Reticella” (ya da “vetro a filigrana”) da yine başlangıçta Venedikliler tarafından kullanılan bir terim özelliği taşımaktayken; daha sonra eskiçağ camcılığı terminolojisine girer²⁹. Bu konudaki bir başka öneri de “millefiori”

20 Schmidt 2019, Assur: 17-20, Beth-Shean: 31-32.

21 von Saldern 1970, 211, 226, kat. No.47, fig.42-43.

22 von Saldern 1970, 211.

23 Schmidt 2019, 17-20.

24 von Saldern 1966, 10-15, fig. 1-9.

25 Marcus 1991, 539.

26 von Saldern 1966, 14.

27 Grose 1989, 47.

28 Marcus 1991, 559.

29 Grose 1989, 30.

teriminin Rönesans yazarları tarafından ilk kez camla ilgili olarak kullanılmış olduğu yönündedir³⁰.

Millefiori ve reticella cam vazolardan oluşan eserlerin en erken tarihli örnekleri, İtalya'da Adriyatik Denizi kıyısındaki bir yerleşim merkezi olan Canosa (Canunsium) nekropolisi mezarlarında seramik, taş, madeni buluntuların yanında ele geçer ve bunlar için önerilen tarih, MÖ 3. yüzyılın sonu ile 2. yüzyılın sonlarıdır³¹. Bundan daha geç tarihli olmak üzere (MÖ 1. yüzyıl: geminin MÖ 80 yılı dolaylarında battığı düşünülmektedir) yine Hellenistik Dönem'in başlıca seçkin gruplarından olan Antikhytera Batığı buluntuları arasında da millefiori³² ve reticella³³ cam tabak ve kâseler bulunmaktadır. Batıkta ele geçen bu lüks camların, en yüksek kalitede ve yüksek bedeller ödemeye hazır müşterilere sunulmak üzere yapılmış ürünler niteliğinde oldukları; gemide bulunan seramiklerin sıradan kaplar olmalarına karşın bu lüks cam vazoların gemide kullanılmak amacıyla değil, piyasaya arz edilmek üzere nakledilmekte oldukları belirtilmektedir³⁴.

Başlangıçta Canosa ve Antikhytera buluntuları ile cam çalışmalarında tanınan millefiori ve reticella cam vazoların aslında daha geniş bir yayılımlarının olduğu anlaşılmış; seçkin ve lüks sayılan ürünler olarak Akdeniz dünyasının çeşitli merkezlerine ulaştıkları anlaşılmıştır.

Yunanistan'dan örneklerin dağılımı bağlamında, bir ticaret limanı niteliği taşıyan Delos öne çıkmakta³⁵; ayrıca, Pylos, Palaiokastro, Naksos, Amorgos, Knossos ve Harakleion gibi merkezlerde de mozaik cam eserler saptanmakta; Atina Agorası, Korinth ve kuzeyde Thessaloniki (Selanik) ve İoron'dan da örneklerin bulunduğu belirtilmektedir³⁶. Yunanistan'da saptanan bu örneklerin yanında, Anadolu'da da millefiori ve reticella camlar saptanmakta ve bu konudaki bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

Millefiori ve reticella camlarla ilgili bir sorun, çeşitli müzelerde ve özel koleksiyonlarda kesin buluntu yeri belli olmayan (Canosa başta olmak üzere İtalya ve Yunanistan'daki merkezlerden geldiği tam olarak bilinmeyen ama "tahmin edilen") çok sayıda örneklerinin bulunmasıdır³⁷. Bu belirsiz durum, söz konusu eserlerin coğrafi yayılımı konusunda bilgi sahibi olmayı güçleştirmekteyse de, başta İtalya, Yunanistan ve Anadolu olmak üzere millefiori ve reticella cam vazoların eski dünyada belli bir yayılımlarının olduğu anlaşılmaktadır.

Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi mozaik camları olan millefiori ve reticella vazoların kökenleri, üretim merkezlerinin nerede olduğu tartışma konusudur.

30 Oliver 1968, 48.

31 Oliver 1968, 48-55; ayrıca, Canosa grubu mozaik cam eserleri konusunda bkz. Grose 1989, 189-193.

32 Weinberg 1992, 31, 108-109, no.66-70.

33 Weinberg 1992, 31, 108, 110, no.71-74.

34 Weinberg 1992, 30.

35 Nenna 1993, 11-21.

36 Weinberg-Stern 2009, 37. Ayrıca Yunanistan'daki dağılım konusunda bkz. Weinberg 1992, 31.

37 Oliver 1968, 48-70. İtalya'da çeşitli merkezlerde bulunduğu söylenen mozaik cam vazolar konusunda bkz. Lightfoot 2021, 109-118.

Alexandria kökenli oldukları yönünde görüşler olmakla birlikte, Roma İmparatorluk Dönemi'nde İtalya ve Roma'ya özgü oldukları da söylenmektedir³⁸. Bir diğer olası üretim merkezi ise Doğu Akdeniz olarak görünmekte; ancak, MÖ 1. yüzyılda Seleukoslar ve Ptolemaioslar'ın Roma egemenliği altına girmeleri sonrasında Suriye ve Mısır'daki cam ustalarının ve cam ürünlerinin MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtalya'ya yönelikleri söylenmektedir³⁹.

Millefiori ve Reticella Camlarının Anadolu Örnekleri:

Bu ayrıcalıklı cam yapıtların Anadolu merkezlerine ulaştığı, eldeki arkeolojik verilerle kanıtlanmaktadır. Ephesus⁴⁰, Arycanda⁴¹, Limyra⁴², Pergamon⁴³, Magnesia⁴⁴, Zeugma⁴⁵ ve Metropolis⁴⁶ kazılarında bulunan mozaik cam kâselere ait parçalar, ilgili yayınlarda yer almaktadır. Ayrıca, Parion Tavşandere nekropolisinden mezar kontektleri uyarınca MS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen iki adet mozaik cam kâse bulunmaktadır⁴⁷. Arykanda dışında yukarıda adı geçen merkezlerde tespit edilen millefiori kâse parçalarının genel cam buluntu grupları arasında yalnızca birkaç parçadan oluşan sınırlı sayıdaki buluntuyla temsil edildiği görülmektedir. Arycanda buluntuları ise küçük fragmanlar halinde olsalar bile Anadolu'da yayınlanmış en kalabalık millefiori cam vazo grubunu oluşturmakta ve bunların MÖ 1. yüzyıl ile MS 1. yüzyıla tarihlenen kültür katlarında ele geçtikleri ve mermer taklidi ve çiçek bezemeli örneklerden oluştuğu belirtilmektedir⁴⁸. Eski Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu (şimdi Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu) camları arasında da buluntu yerleri bilinmeyen millefiori cam vazo örnekleri yer almaktadır⁴⁹.

Anadolu'dan reticella cam vazo buluntusu olarak Pergamon kazısından biri yarı küresel bir kâseye ait ağız parçası ve diğeri bir kâseye ait kaide olan iki örnek bulunmakta ve MÖ 1. yüzyılın ilk yarısı ile MS 1. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedirler⁵⁰. Ordu'da bulunan Kurul Kalesi kazısında tespit edilen örnekler de henüz yayınlanmamış olup MÖ 1. yüzyılın

38 Grose 1989, 253; Barag 1985, 85-86, no. 107; Weiberg-Stern 2009, 37.q

39 Lightfoot 2021, 116.

40 Schätzschock 2010, 297-299 (text band), Taf.458.BG 46-49 (tafel); Meriç 2002, 134, Taf.84.G1-G4.

41 Tek 2013, 213-235.

42 Baybo 2016, 31-32, nr. Y 3-5 (Çiz. 1, Lev.1), nr. B 5 (Çiz. XVIII), nr. T 2-4 (Çiz. LXIV, Lev. XVI).

43 Schwarzer ve Rehren 2021, 166, 192, pl. 3.12-15.

44 Gençler-Güray 2013, 172, Çiz. 1.2.

45 Grossmann 2013, 221, 222, fig. 7.G6.

46 Akkuş Koçak 2022, 249-251, fig. 2.5,6.

47 Keskin 2019, 17-19, Kat. No. 1, 2.

48 Tek 2007, 155; Tek 2013, 213-235.

49 Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984, 23, no.83-84, res.33 a-b ve 34.

50 Schwarzer ve Rehren 2021, 166, pl. 3.16,17; .

ilk yarısına aittirler⁵¹. Adana Müzesi koleksiyonunda bir reticella cam kâsenin bulunduğu belirtilmekle birlikte, bu eser yayınlanmış değildir⁵². Çalışmanın konusunu oluşturan Olba kazısı camları arasında da iki örneğinin bulunduğu reticella cam vazoların Anadolu'da bilinen reticella camlara iki yeni örneği katması bakımından önem taşımaktadır.

Millefiori ve Reticella Cam Vazoların Üretim Teknikleri:

Millefiori vazoların yapımında kullanılan yöntemin temelinde, Tunç Çağı'nda olduğu gibi cam çubuklardan kesilen parçaların bir araya getirilerek, polykrom, çiçek ya da yıldız desenlerinin elde edilmesi bulunmaktadır. Ancak, bunların yapımında kullanılan cam çubuklar, Tunç Çağı'nın mozaik camlarında kullanılan opak ve tek renkli çubuklarından farklıdır. Artık çubuklar yarı saydam ve çok renkli camdan yapılmakta; böylece üretilen mozaik vazolar çok renkli, canlı, desenli bir görünüm kazanmaktadır (Lev.1).

Bu çok renkli, gösterişli vazoların nasıl bir yöntemle üretildikleri konusunda çeşitli görüş ve öneriler vardır. Basit profilli (yarı küresel kâseler gibi) millefiori vazoların kalıba bastırma tekniğiyle yapılması mümkün görünmektedir. Bu önceden hazırlanan bir diskin tek parçadan oluşan dışbükey kalıba bastırılması yöntemidir. Genellikle kâse ve tabak formlarının tercih edilmesinin nedeni, bu tekniğin uygulanması ile ilgili olmalıdır. Ancak, kâse ve tabakların dışında, daha karmaşık profile sahip vazolar için iki parçalı kalıpların kullanıldığı düşünülmekle birlikte, bu uygulamanın ayrıntıları ya da mümkün olup olmadığı tartışmalı görünmektedir⁵³.

Derin ya da sığ kâselerde kullanılan ve onlara ince dantelle kaplanmış görünümü veren reticella tekniğinde ise, millefiori vazolarda kullanılan cam çubuklardan kesilen parçaların yerine ince cam çubuklar kullanılmaktadır. Genellikle renksiz, saydam camdan yapılan bu çubukların üzerine opak beyaz veya sarı sarmallar uygulanmakta; böylece reticella çubukları oluşturulmaktadır. Reticella cam vazoların başlıca iki tipten oluştuğu saptanmakta; ilk tipte vazo, birbirini kesen (çapraz) sarmalları olan çubuklar kullanılarak elde edilmekte; böylece sepet örgüsüne benzer bir doku meydana gelmektedir. İkinci tipte ise, vazo, tek yönde sarılmış paralel, opak sarmallara sahip çubuklarla oluşturulmaktadır. Daha erken tarihli olan ilk tipin örneklerinin Hellenistik Dönem'de verildiği; daha geç tarihli ikinci tipin ise MS 1. yüzyıla kadar uygulamalarının devam ettiği belirtilmektedir⁵⁴.

Reticella cam kâselerin yapımında çömlekçi çarkı üzerine yerleştirilen dışbükey bir kalıbın üzerine henüz sıcakken cam çubukların sarılmasından oluşan bir yöntemin kullanıldığı önerilmektedir. Henüz cam sertleşmeden bu çubuklar kalıbın üzerine nemli bir ahşap takozla

51 Ordu Kurul Kalesi kazıları cam buluntuları üzerine Dr. Emine Akkuş Koçak çalışmalarını sürdürmekte ve bu malzemeyi yayına hazırlanmaktadır.

52 Stern 1989, 595.

53 Stern – Schlick-Nolte 1994, 64-65, kalıba bastırma yöntemi konusunda: 68-71.

54 Stern – Schlick-Nolte 1994, 71; 272-273, no.73-74.

bastırılmakta ve böylece dış yüzey düz-pürüzsüz hale getirilmektedir. Ayrıca, bu baskılama camı esnettiği için, işlem sonunda kâsenin kalıptan kurtulması da kolaylaşmaktadır⁵⁵.

Çapraz spiral sarmallı cam çubuklarla oluşturulan reticella cam vazoların kökenlerinin Doğu Akdeniz'e dayandığı söylenmekte; özellikle Sidon bu vazoların üretim yeri olarak önerilmektedir. Bunun nedeni, cam vazoların çömlekçi çarkı üzerinde biçimlendirmesi uygulamalarının Sidon'a özgü olduğundan Plinius'un söz etmesi (NH 36.193) ve reticella camların sarmallarında kullanılan opak sarı camın da Hellenistik Dönem'de Sidon'da üretilmekte olmasıdır⁵⁶.

Olba Kazılarında Millefiori ve Reticella Cam Örnekleri:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, millefiori ve reticella gibi cam sanatının seçkin eserlerinin, Olba gibi Dağlık Cilicia'daki bir karasal yerleşim merkezinde tespit edilmesi dikkat çekicidir. Millefiori cam örnekleri tiyatro ve akropoliste ele geçtiği gibi, mezarlık alanlarındaki ölü kültü ritüellerinin yapıldığı kaya düzenlemeleri niteliğindeki "Nişli Alan 1" veya "Doğu Vadisi Kurban Alanı" gibi farklı sektörlerde ele geçmektedir. Bu durum, Olba'daki yaşantının çeşitli alanlarında söz konusu lüks ve gösterişli camların yer aldığını göstermektedir.

Olba tiyatrosu kazıları sırasında tespit edilen aynı millefiori kâseye ait üç parça bulunmakta; bu buluntuların tarihi tiyatronun yapımı öncesine dayanmaktadır. Söz konusu parçaların, dışa çekik ağız kenarlı bir kâseye ait olması gerekmekte ve ağız çapı 12 cm olarak belirlenmektedir (Lev.2.1). Kâseyi oluşturan mozaik cam çubuklar yarı saydam mor/mürdüm rengi zemin içinde merkezleri opak sarı ve kırmızı olan stilize çiçek motiflerini oluşturacak biçimde yapılmışlardır. Ayrıca, bu çiçeklerin açık mavi ve opak beyaz renklerdeki ilk yaprak sırasına ek olarak opak sarı renkte ikinci bir yaprak sırasına da sahip oldukları görülmektedir.

Olba'nın ölü kültü ile ilgili ritüel alanlarından biri olan "Akropolis Doğu Yamacı Nişli Alan 1"de ele geçen millefiori cam kâseye ait ağız parçası ise çapı tespit edilemeyecek kadar küçüktür (Lev.2.2). Gövde mor/mürdüm rengi merkezi çevreleyen opak beyaz ve transparan açık mavi renkte spiral biçimde sarılmış cam çubuk parçalarından oluşturulmuştur. Kâsenin ağız kenarı, gövde ile uyumlu biçimde mor/mürdüm rengi üzerine opak beyaz ve saydam açık mavi cam ipliklerinin sarılarak oluşturulduğu ince bir şerit halinde yapılmıştır.

Olba'nın yerleşim tarihini aydınlatmak üzere kentin akropolisinde bir dizi sondaj açılmış; bu alanlarda konutların, tarımsal işliklerin ve mezarların yer aldığı belirlenmiştir. Adı geçen sondajlardan biri olan "Akropolis Zirve Sondaj 1" de gerçekleştirilen kazılarda bir millefiori kâseye ait gövde parçası tespit edilmiş; ancak boyutunun çok küçük olması nedeniyle kâsenin biçim ve boyutunu tespit etmek mümkün olmamıştır (Lev.2.3). Kâsenin millefiori dekorasyonu ortası koyu mavi/lacivert etrafını saran spirallerin ise opak sarı ve saydam sarı renklerde olduğu cam çubuk parçalarından oluşturulduğu görülmektedir.

55 Stern – Schlick-Nolte 1994, 72.

56 Stern – Schlick-Nolte 1994, 72.

Olba cam buluntuları arasında millefiori tekniğinde üretilmiş son kâse parçası ise Doğu Vadisi Kurban Alanı'nda yürütülen çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır (Lev.2.4). Kâsenin yapımında iki farklı cam çubuğundan kesilen renkli cam parçalarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu parçaların bir kısmı merkezi opak sarı etrafı mürdüm rengi ve opak beyaz spirallerden oluşan cam çubuklarından kesilmişken bir kısmının ise opak sarı ve transparan yeşil renklerde sarmal cam çubuklarından kesilmiş olduğu korunan gövde parçasından tespit edilebilmektedir.

Reticella tekniğinde üretilmiş cam vazo parçalarından biri “Akropolis Zirve Sondaj 8” adlı açmadan, diğeri “Şeytanderesi Vadisi Kült Alanı” olarak adlandırılan kaya düzenlemesinden yüzey buluntusu olarak gelmiştir. Her iki örnek de küçük boyutlu gövde parçaları olduğundan formlarının tespiti mümkün olmamıştır. Ancak, bunlardan AZ 8 buluntusu gövde parçasını oluşturan cam çubukların renksiz cam üzerine opak beyaz çapraz sarmallarla oluşturulduğu (Lev.2.5), Kült Alanı buluntusu gövde parçasını oluşturan çubukların ise renksiz cam üzerine tek yönde sarılmış paralel opak beyaz sarmallarla oluşturulduğu (Lev.2.6) açık şekilde anlaşılmaktadır. Olba, bu iki küçük reticella gövde parçası ile bu tip vazolarda görülen iki tipte cam çubuğu tekniğinin birer temsilcisini barındırmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çeşitli renklerdeki monokrom ve opak veya polykrom ve saydam cam çubuklardan kesilen parçalarla mozaik cam vazoların yapımı, camcılık tarihinde Tunç Çağı'ndan başlayarak saptanmakta; bu gelenek Demir Çağı'nda da devam etmektedir. Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde, camcılığının seçkin cam yapıtları niteliğindeki “millefiori” ve “reticella” vazolar da eski mozaik cam vazo geleneğinin temsilcileri olarak varlık gösterirler. Bunlar, başlangıçta Canosa ve Antikhythera grupları içinde tanınmış olmakla birlikte, daha sonra belli bir yayılıma sahip oldukları arkeolojik verilerle kanıtlanır. Yunanistan'da ve İtalya'da saptandığı merkezlerin yanısıra, Anadolu'da da bu çok özel camların varlığını gösteren arkeolojik veriler bulunmaktadır. Bu konuda yapılacak çalışmaların artmasıyla, yeni örneklerin Anadolu'daki merkezlerden geleceği açıktır.

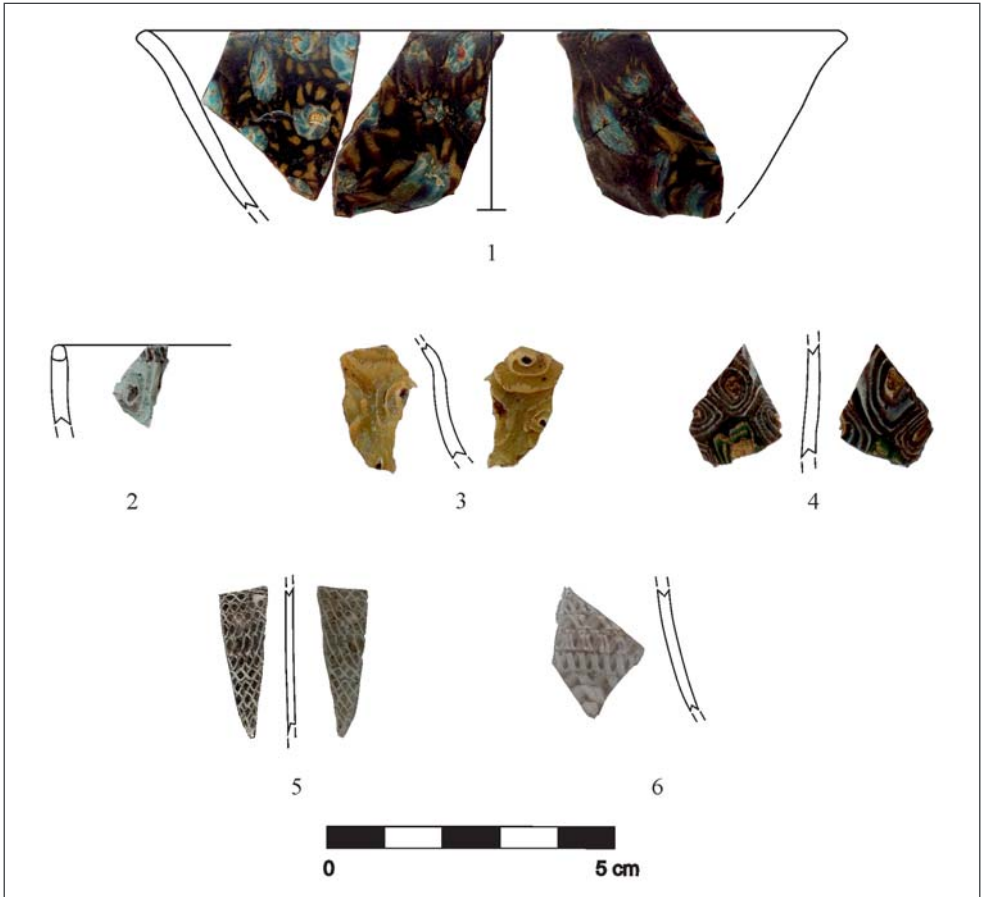
Millefiori ve reticella cam vazo parçaların Olba kazılarında ele geçmesi, bu lüks ürünlerin Anadolu'da tespit edildikleri merkezlere bir yenisini katmıştır. Kent içinde bu cam örneklerinin buldukları yerler dikkate alınır, akropolisteki yerleşim yerlerinden, tiyatro alanına, nekropolislerdeki ölü kültü ritüellerinin yapıldığı kayalıklara kadar geniş bir dağılıma sahip oldukları; kentin çeşitli yaşam alanlarında kullandıkları anlaşılmaktadır. Söz konusu mozaik cam örnekleri eğer söylendiği gibi İtalya üretimi iseler, Olba'nın Romalılaşma süreci içinde arkeolojik verilerle doğrulanan İtalya ile ilişkilerini yansıtmaktadırlar⁵⁷. Öte yandan, reticella camların Doğu Akdeniz'de Sidon'da üretildiği önerisi eğer doğruysa, bu da Olba'nın komşu bölgelerle olan, cam buluntularla da doğrulanan geleneksel bağlantılarını göstermektedir.

---

57 Erten 2019,108-112.

Levha 1:

Levha 2:

Kaynakça

Akat-Fıratlı-Kocabaş 1984

Akat, A.- Fıratlı, N.- Kocabaş, H., Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Akkuş Koçak 2022

Akkuş Koçak, E., “Metropolis (Ionia) Kazılarında Hellenistik-Erken Roma İmparatorluk Dönemi Cam Buluntuları (1989-2021), Anadolu Araştırmaları 27, 243-274.

Barag 1970

Barag, D., Mesopotamian Core-Formed Glass Vessels (1500-500 BC), Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia, Corning Museum of Glass, Corning- New York.

Barag 1985

Barag, D., Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum, Vol I, London.

Baybo 2016

Baybo, S., Limyra Cam Buluntuları (1969-2012) ve Doğu Akdeniz Cam Ticareti, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya.

Carter 1965

Carter, T. H., “Excavations at Tell al Rimah, 1964 – Preliminary Report”, Bulletin of the American Schools of Oriental Research, no.178, 40-69.

Erten 2019

Erten, E., “Kazı Verileri Işığında Olba’da Hellenleşme ve Romalılaşma Süreçlerine İlişkin Yaklaşımlar”, ΣΕΒΑΣΤΗ Studies in Honour of Eugenia Equini Schneider, (ed. A. Polosa-H. Asena Kızırlaranoğlu-M. Oral), Ege Yayınları, İstanbul.

Erten- Akkuş Koçak 2019

Erten, E. – Akkuş Koçak, E., “Olba Kazılarında Hellenistik Dönem Cam Kaseleri”, Seleucia IX, 43-63.

Gençler-Güray 2013

Gençler-Güray, Ç., “Menderes Magnesiası Theatron Kazısı Cam Buluntuları”, G. Kökdemir (ed.) Orhan Bingöl’e 67. Yaş Armağanı, Ankara, 171-180.

Grose 1979

Grose, D. F., “The Syro-Palestinian Glass Industry in the Later Hellenistic Period”, MUSE – Annual of the Museum of Art and Archaeology – Missouri, Columbia, 54-67.

Grose 1989

Grose, D. F., The Toledo Museum of Art – Early Ancient Glass: Core-Formed, Rod-Formed and Cast Vessels and Objects from the Late Bronze Age to the Early Roman Empire, 1600 BC to AD 50, New York.

Grossmann 2013

Grossmann, R.A., “Glass”, Excavations at Zeugma Conducted by Oxford University, ed. W. Aylward, Vol. II, Ch. 8, 218-258.

Harden 1969

Harden, D. B., "Ancient Glass, I: Pre-Roman", *The Archaeological Journal* CXXXV, 46-72.

Keskin 2019

Keskin, A. L., *Parion Tavşandere Nekropolü Cam Buluntuları (2005-2017)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun.

Lightfoot 2021

Lightfoot, C., "Ancient Glass in Roman Italy Before the Invention of Blowing: Cast Mosaic Glass", *Annales du 21e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre*, İstanbul, 03-07 Septembre 2018, 109-118.

Marcus 1991

Marcus, M. I., "The Mosaic Glass Vessels from Hasanlu, Iran: A Study in Large-Scale Stylistic Trait Distribution", *The Art Bulletin*, Vol. 73, no.4, 536-560.

Meriç 2002

Meriç, R., *Späthellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos*, *Forschungen in Ephesos*, 9,3, Wien.

Nenna 1993

Nenna, M. D., "La Verrerie d'Epoque Hellenistique a Delos", *Journal of Glass Studies*, Vol. 35, 11-21.

Oates 1966

Oates, D., "The Excavations at Tell al Rimah, 1965", *IRAQ*, Vol. 28, 122-139.

Oliver 1968

Oliver, A. Jr., "Millefiori Glass in Classical Antiquity", *Journal of Glass Studies*, Vol. X, 1968, 48-70.

von Saldern 1966

von Saldern, A., "Mosaic Glass from Hasanlu, Marlik, and Tell al Rimah", *Journal of Glass Studies*, vol.8, 9-25.

von Saldern 1970

von Saldern, A. "Other Mesopotamian Glass Vessels (1500-600 BC)", *Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia*, Corning Museum of Glass, Corning- New York, 203-228.

Schätzschock 2010

Schätzschock, M., *A.XII Glas, Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheiten 1 und 2 Baubefund, Ausstattung, Funde, Textband Wohneinheit 1*, Wien, F. Krinzinger (ed), 286-321

Schmidt 2019

Schmidt, K., *Glass and Glass Production in the Near East During the Iron Age- Evidence from Objects, Texts and Chemical Analysis*, Oxford.

Schwarzer ve Rehren 2021

Schwarzer, H. – Rehren, T., "Glass Finds from Pergamon. A Report on the Results of Recent Archaeological and Archaeometric Research, Vom künstlichen Stein zum durchsichtigen

Massenprodukt: Innovationen in der Glastechnik und Ihre Sozialen Folgen Zwischen Bronzezeit und Antike, Berlin Studies of the Ancient World 67, F. Klimscha, H.J. Karlsen, S. Hansen, J. Renn (ed.) Berlin, 161-215.

Stern 1989

Stern, E. M., “Adana Bölge Müzesinde Sergilenmekte olan Cam Eserler”, Belleten, Cilt 53, Sayı 207-208, 595-606.

Stern – Schlick-Nolte 1994

Stern, E. M. – Schlick-Nolte, B., Early Glass of the Ancient World 1600 BC – AD 50 – Ernesto Wolf Collection, Ostfildern-Ruit.

Tek 2007

Tek, T., “Arycanda’da Bulunan Antik Cam Eserlere Genel Bir Bakış”, SERES ‘07 – IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri, 153-168.

Tek 2013

Tek, A. T., “Arykanda Kazılarında (1993-2007 Sezonları) Bulunan Mozaik Cam Kâse ve Tabaklar”, Kaunos/Kbid Toplantıları 2: Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu, Ç. Gençler Güray (ed.), 213-235.

Weinberg 1992

Weinberg, G. D., Glass Vessels in Ancient Greece, Ministry of Culture – Publications of the Archaeologikon Deltion No. 47, Athens.

Weinberg – Stern 2009

Weinberg, G. D. – Stern, E. M., The Athenian Agora, Vol. XXXIV – Vessel Glass, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey.

Seleucia | Sayı XIII | Mayıs 2023

Olba Kazılarında Harpokrates Betimli
Cam Pendant
*Glass Harpocrates Pendant from Olba
Excavations*

Emel Erten - Yavuz Yeğin
9

Anemurium Son Dönem Kazılarında
Ortaya Çıkarılan A ve B Yapıları Üzerine
Bir Değerlendirme
*An Assessment on Buildings A and B which
Revealed in Last Period Excavations at
Anemurium*

Zafer Korkmaz – Mehmet Tekocak
21

Constantinopolis Territoriumundan
Ele Geçen Bir Grup Yazılı ve Mühürlü
Seramik
*A Group of Pottery with Graffiti and Stamps
from Constantinople's Territorium*

Ülkü Kara
43

Kelenderis Odeionu Kazılarında Ele
Geçen Geç Roma D Seramikleri
*Late Roman D Ware from the Excavations
of the Odeon of Kelenderis*

Işık Adak Adıbelli
59

Eskiçağ Camcılığında Mozaik Tekniği ve
Olba Kazılarında Millefiori ve Reticella
Camlar
*Mosaic Technique in Ancient Glassworking
and Millefiori and Reticella Glass from Olba
Excavations*

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak
87

Parion'dan Bir Grup Özel Masa
Amphorası
*A Group of Exclusive Table Amphorae from
Parion*

İsmail Akkaş
101

Topaklı Höyük (1967-1974 Yılları)
Kazılarında Tespit Edilen Meme Aplikeli
Amphoralar
*Breast Applique Amphorae Detected at the
Excavations of Topaklı Höyük (1967-1974
Years)*

Emine Köker Gökçe
121

ISSN 2148-4124

ISBN 978-625-6925-19-9

9 786256 925199

